

Censura/ autocensura

DANILO KIŠ

En el moment àlgid dels esdeveniments de Polònia, just quan van prohibir el sindicat Solidarnóć, vaig rebre una carta marcada amb el segell NIE CENZUROWANO. Què volien dir exactament aquelles paraules? Eren allà probablement per fer saber que en el país d'on venia la carta no hi havia censura. Però també podia significar que totes les cartes sense segell estaven sotmeses a la censura i, així, ser la prova de la selecció que operen els òrgans oficials, que confiarien en certs ciutadans, però negarien aquesta mateixa confiança a d'altres. De ben segur, allò podia ser interpretat com el senyal que els òrgans de control havien revisat una carta que justament s'afirmava que no havia estat censurada. En tot cas, aquell segell emblemàtic i amb sentits múltiples deia molt sobre l'esperit de la censura, que vol subratllar la seva legitimitat i, alhora, negant-se a si mateixa, amagar-se. La censura, tot considerant-se una necessitat històrica i una institució destinada a defensar l'ordre públic i el sistema predominant, no reconeix voluntàriament que existeix. Fa com si fos un mal provisional i necessari en un sistema en estat de guerra permanent. La censura, doncs, només és una mesura provisional que serà abolida quan tothom que escriu, cartes o llibres, sigui gran i madur des del punt de vista polític, i quan no calgui més que l'Estat tuteli els ciutadans i els demostrï el seu poder.

Així, com que és fruit de la necessitat —d'aquí el caràcter temporal—, la censura es considera superada, abolida. Per això no reconeix que hi és i cerca dissimular-se al si d'institucions democràtiques que tenen altres funcions (comitès editorials o redaccions de diaris), o a manifestar-se per mitjà d'individus com responsables d'editorials, redactors en cap dels diaris, directors de col·leccions, correctors en cap, etc. Si un missatge dubtós escapa la vigilància de tots aquests substituïts de la censura —que fan la seva feina amb la consciència tranquil·la perquè no sónensors, no són nomésensors—, queda un recurs: els tipògrafs, que, com que són els elements més conscienciats de la classe obrera, es negaran a imprimir el text incriminat. Aquesta mesura aparentment democràtica és un dels aspectes més cíncics de l'art de dissimular la censura, quan la prohibició d'un llibre o d'un text no és pronunciada *in extremis* pels òrgans judicials —substituïts de la censura—, i això en nom de l'opinió pública, allà on no hi ha opinió pública.

Cal igualment incloure en la llista dels aspectes menys coneguts de la censura el fenomen molt estès de la *censura amical* —que representa una mena de transició entre la censura i l'autocensura—, dins la qual el responsable de la publicació, ell mateix també un home de lletres, us aconsella, pel vostre bé, que suprimiu del vostre

llibre tal fragment o tal estrofa. Si no aconsegueix convèncer-vos que quan us demana una cosa així ho fa mogut només per bones intencions, aleshores recorrent al xantatge moral i descarregarà les seves pors damunt la vostra consciència: del vostre gest —acceptar les prerrogatives de la censura i dissimular-la així davant el públic— depèn, també, el seu destí. En aquest cas, o esdeveniu el vostre propi censor, o arruïneu una carrera i una existència. A canvi, no tan sols publicarà el vostre llibre, sinó que encara silenciarà el fet que contenia passatges que, si haguessin estat publicats, haurien causat la vostra desgràcia i la seva.

Sigui quin sigui l'aspecte que prengui, la censura és la manifestació exterior d'un estat patològic, el símptoma d'una malaltia crònica que es desenvolupa paral·lelament a ella mateixa: l'autocensura. Invisible, però present, lluny dels ulls del públic, amagada en les regions més secretes de l'esperit, compleix la seva funció amb molta més eficàcia que qualsevol altra mena de censura. Encara que totes dues recorrin als mateixos mitjans —l'amenaça, la por, el xantatge—, l'autocensura emmascara, o en tot cas no denuncia pas, l'existència de la coacció. La lluita contra la censura és pública i perillosa, per tant heroica; en canvi, el combat contra l'autocensura és anònim, solitari i es desenvolupa sense testimonis, despertant, així, en el subjecte un sentiment d'humiliació i de vergonya perquè sent que col·labora.

L'autocensura és l'art de llegir el text propi amb els ulls d'algú altre, cosa que fa que un mateix sigui el seu jutge, un jutge més malfiat i més sever que qualsevol altre, perquè, en aquest paper, porteu dins el que cap altre censor mai no hauria descobert en el vostre text, el que hi ha passat silenciosament, el que mai no heu reflectit damunt el paper, però que resta inscrit, us sembla, *entre línies*. És per això que a aquest censor imaginari li atribuïu facultats suplementàries que no teniu ni vosaltres mateixos i al vostre text, una significació que tampoc no té. El vostre doble segueix el vostre pensament fins a l'absurd, fins al seu terme vertiginós, allà on tot és subversiu, allà on és perillós i repreensible d'aproximar-se.

El qui practica l'autocensura és el doble de l'escriptor, un doble que es penja damunt la seva espatlla i manfleja dins el seu text *in status nascendi*, posant-lo en guàrdia contra qualsevol inconveniència ideològica. Aquest doble censor és impossible de vèncer, és com Déu, ho veu tot i ho sap tot, ja que ha sortit del vostre cervell, de les vostres pors, dels vostres fantasmes. I aquesta lluita amb el doble, aquesta tensió intel·lectual i moral han de deixar traces evidents dins el text, si és que aquests esforços no generen l'únic gest moral possible: destruir el manuscrit i renunciar al projecte. Però aquesta renúncia a la lluita, aquesta victòria sempre tenen el mateix efecte: un sentiment fracàs i de vergonya. Perquè feu el que feu, aquest doble sempre triomfa: si l'heu frenat, es mofa de les vostres pors; si l'heu escoltat, es riu de la vostra covardia.

Així, al cap i a la fi, aquest doble de l'escriptor aconsegueix sacsejar i comprometre la persona més moral, aquella que la censura no havia aconseguit

doblegar. Com que no vol negar la seva existència, l'autocensura és germana del malson, corrupció espiritual.

Si l'escriptor aconsegueix superar l'acte radical d'autoanul·lació i, per la força del seu talent, de la concentració, del coratge i de l'enginy, enganyar el seu doble temptador, les restes d'aquesta lluita restaran visibles en l'escriptura: sota la forma de la metàfora. És una doble victòria: no només el text, malgrat les temptacions, finalment ha trobat la gràcia de la presentació, sinó que gràcies a aquesta astúcia, per la reducció de la idea a la metàfora (en el seu sentit etimològic de transposició del sentit real al figuratiu), l'autocensura ha transformat el pensament en una figura d'estil i l'ha desviat vers el camp de la poètica. Podríem extreure conclusions d'un gran abast en matèria d'història i de teoria de la literatura i analitzar en funció d'aquest criteri —el predomini de la metàfora— la gènesi de força obres (en la literatura russa d'avantguarda dels anys vint, per exemple). L'autocensura dona un cert color i to particular a aquesta avantguarda. D'aquesta batalla contra l'autocensura, la prosa de Pilniak i de Bàbel, la poesia de Mandelstam o de Tsvetàieva han obtingut uns efectes literaris òptims. Victòria amargant i tràgica.

L'autocensura és el pol negatiu de l'energia creativa, incomoda i irrita, i en contacte amb el pol positiu pot fer brillar. Aleshores, l'escriptor, superant la por, mata el seu doble, i gràcies a aquest alliberament violent d'una prudència llargament acumulada, de la vergonya i la humiliació, les metàfores es desintegren, les perífrasis es fan miques, només queda el llenguatge nu dels fets, el pamflet. Més que doble censor per detectar el que està escrit entre línies, aquí tot està inscrit negre sobre blanc, fins al darrer àtom de la vostra irritació. (És en aquest moment que Mandelstam escriurà el poema sobre Stalin, el segon, cosa que li suposa un alliberament de l'autocensura i la humiliació. Cosa que li costarà la vida.)

La victòria del principi moral mata l'escriptor i l'obra.

El *jo* censurat, que ha suportat tant de temps la tirania de la por, s'arrapa al pamflet com si fos una espasa venjadora. I aquesta victòria sobre el doble censor, justament, ha tornat estèril més d'un escriptor que ha emigrat. Víctimes de l'autocensura durant molt de temps, de cop han franquejat l'espai que separa art de propaganda; hem arribat a allò que Czeslaw Milosz anomena *l'encongiment*.

Quina conclusió podem extreure de tot això? Que a llarg termini l'acció de l'autocensura condueix inexorablement a catàstrofes en el plànol artístic i humà, si més no tan greus com les de la censura; que l'autocensura és una manipulació mental perillosa, les conseqüències de la qual són dramàtiques per la literatura i el món de l'esperit.

(1985)

DANILO KIŠ va néixer a Subotica (Sèrbia) l'any 1935 i va morir a París el 1989. És un dels narradors i intel·lectuals europeus més importants de la segona meitat del segle xx. També va excel·lir com a traductor. La seva obra destaca per la barreja de fonts literàries i de no-ficció. La literatura de Kiš remet a Borges, Kafka i Schulz, entre d'altres. En el rerefons dels seus relats sempre hi ha la crítica als dos totalitarismes que van arranar el segle passat. Kiš ha estat traduït a més de vint llengües. En català tan sols se n'ha publicat *Una tomba per a Boris Davidovič*, traduït per Simona Škrabec.